

Європейська інтеграція: історія та сучасність

УДК 94(420).086+341.174

Андрій Грубінко

*Кандидат історичних наук, доцент,
Тернопільський національний економічний університет*

УЧАСТЬ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ У ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ПОЛІТИЧНІЙ ІНТЕГРАЦІЇ: МІЖ АТЛАНТИЗМОМ ТА ЄВРОПЕЇЗМОМ

У статті проаналізовано особливості участі Великої Британії у європейській політичній інтеграції в контексті дихотомії основних напрямів її зовнішньої політики – атлантичного та європейського. Розглянуто витоки формування політики країни щодо політичної та військово-політичної європейської інтеграції. Особливу увагу приділено проблемі трансформації європейської політики урядів Великої Британії в контексті формування Спільної зовнішньої політики і політики безпеки та Спільної політики безпеки і оборони Європейського Союзу у період 1990 – 2015 років.

Ключові слова: *Велика Британія, європейська інтеграція, СЗППБ ЄС, СПБО ЄС, НАТО, США, “особливі відносини”.*

В умовах складної прогнозованості розвитку системи європейської безпеки, спричиненої глибокою системною кризою, зовнішня політика України, що опинилася в епіцентрі міжнародного геополітичного суперництва, повинна враховувати особливості зовнішньополітичних стратегій і пріоритетів провідних держав Європи і світу. Серед таких держав особливе місце посідає дружня Україні Велика Британія, яка з огляду на геополітичні характеристики, міжнародний вплив, військові можливості і традиції зовнішньої політики є одним з ключових суб'єктів європейської регіональної політики, впливовим учасником міжнародних відносин, одним з лідерів ЄС у сфері зовнішньої політики і безпеки.

Специфіка міжнародного статусу Великої Британії зумовлена тим, що через комплекс соціокультурних, політико-економічних та безпекових характеристик вона опинилася в умовах дихотомії (умовного подвоєння)

основних напрямів зовнішньої політики на традиційний (американський) та модерний (європейський). Ці напрями зовнішньої політики Великої Британії від часу ліквідації Британської імперії у середині ХХ ст. стали визначальними для її міжнародного впливу, активними чинниками внутрішньополітичного дискурсу, а в непростих умовах трансформацій трансатлантичних відносин і невизначеності розвитку механізмів ЄС у сфері безпеки формують імперативи поведінки держави на міжнародній арені. Тому дослідження історичних особливостей участі Великої Британії в європейській політичній інтеграції в умовах балансування між традиційним атлантичним курсом, в основі якого – англо-американські “особливі відносини”, і поглибленням участі в європейській регіональній політиці в їх історичній еволюції дозволяє зробити певні висновки про місце і роль цієї країни в системі європейської інтеграції, у процесах розбудови і функціонування ЄС.

Участь Великої Британії в європейських інтеграційних процесах як предмет вивчення здобув значну популярність серед зарубіжних дослідників. Однак багатоаспектність проблематики зазвичай призводить до побіжного розгляду питання ролі цієї держави у процесах зародження, становлення і розвитку європейської політичної інтеграції у формі Спільної зовнішньої політики і політики безпеки (СЗППБ) ЄС. Тому загалом означена у назві статті проблема є недостатньо вивченою. Відзначимо найновіші публікації британських дослідників С. Біскопа [1], А. Кіра [2], провідних російських британістів Н. Арбатової [3], Ал. Громико і Н. Капітонової [4], вітчизняних британістів Н. Яковенко [5], Т. Кандуби [6].

За результатами Другої Світової війни Велика Британія перебувала в рядах переможців з традиційними глобальними амбіціями і залишками імперського статусу. Однак, на фоні різкого зростання міжнародного впливу США і соціально-економічних негараздів британська могутність поступово відійшла у минуле. Упродовж післявоєнних десятиліть пріоритети зовнішньої політики країни визначалися прагненням відшукати своє місце в

поствоєнній системі міжнародних відносин в умовах ліквідації залишків колоніальної імперії та, відповідно, остаточної втрати статусу світової супердержави. Паралельно на європейському континенті проходили активні процеси пошуків оптимальної структури інтеграції країн Західної Європи за участі США в умовах розгортання “холодної війни”. Укладена між Францією і Британією у 1947 р. Дюнкерська угода розпочала процес інтеграції держав регіону у сфері безпеки. За ініціативи Лондона у 1948 році підписано Брюссельський договір, що заснував Західний союз, який у 1954 році з приєднанням ФРН було перейменовано на Західноєвропейський союз (ЗЄС). Однак прагнення поєднати зусилля заради подолання наслідків руйнівної для європейських країн війни одразу виявило розбіжності у підходах щодо структури, механізмів і мети такого об’єднання. Вже тоді окреслилася лінія поділу між євроцентричним та атлантичним проектами системи європейської безпеки, які в Західній Європі представляли відповідно Франція і Велика Британія. Керівництво останньої виступило проти формування європейських збройних сил з наднаціональними структурами управління, що передбачав Паризький договір 1952 року про Європейський оборонний союз. Створення НАТО засвідчило неможливість гарантування європейської безпеки в умовах блокового протистояння без сил США.

Велика Британія була змушена доволі швидко переформатувати стратегію регіонального лідерства у сфері безпеки з нереалістичної концепції світової держави на концепції “провідної держави другого рангу” та “особливого” союзника США. Англо-американський союз, який символізував атлантичну солідарність у протистоянні з радянським блоком, понад чотири десятиліття ніс тягар гарантування безпеки в Західній Європі. Як зазначає Н. Яковенко, діяльність Сполученого Королівства в межах НАТО і формування її позиції з ключових питань функціонування Альянсу відбувається винятково на тлі “особливих відносин” [5, с.195]. Тому один з ідеологів панєвропейського руху У. Черчілль не бачив місця своєї країни в континентальному регіональному об’єднанні, яким стало Європейське

Економічне Співтовариство (ЄЕС). Керуючись черчілловою доктриною “трьох сфер впливу”, відносини країни з континентальною Європою поступалися пріоритетнішим взаєминам з США і Британською Співдружністю націй [2, с.1321]. Запізніла участь в регіональному об’єднанні в умовах втрати імперії і посилення інтересу США до євроінтеграції мала мету компенсувати втрату глобальної ролі королівства і розглядалася як засіб урівноваження франко-німецького впливу [7, с.180].

За часів урядів М. Тетчер Британія в цілому підтримувала розвиток політичної співпраці країн-членів ЄС на міждержавному рівні, але виступала категорично проти формування військово-політичного сегмента Співтовариств. У 1970 році в рамках ЄЕС створено механізм Європейського політичного співробітництва як систему взаємних консультацій, обміну інформацією і розробки спільних рішень на рівні експертних груп і міністрів закордонних справ. Його активно використовували британські уряди. Наприклад, М. Тетчер не оминала нагоди на міжнародній арені говорити від імені Європи, використовуючи членство країни в ЄЕС як додатковий аргумент у зовнішній політиці [8, с.364]. Водночас прем’єр-міністр завжди виступала проти створення Європейського політичного союзу. Консерватори закріпили практику секторальної інтеграції, прагнучи загальмувати поглиблення європейської співпраці, насамперед в інституційній та військово-політичній сферах, що утвердило за Британією реноме “незручного партнера” з європейської інтеграції [5, с.73].

Плекаючи ідею атлантизму, Лондон тривалий час не розглядав ЄЕС/ЄС як дієвий механізм вирішення проблем безпеки. Однак із змінами в системі міжнародних відносин Велика Британія під проводом традиційно євроскептичних консерваторів була змушена коригувати зовнішньополітичні підходи. Під час правління уряду Дж. Мейджора відбулася лібералізація усталених поглядів британської верхівки на роль Об’єднаної Європи в системі глобальної і регіональної безпеки при збереженні ключових принципів зовнішньої політики. Британський уряд підтримав франко-

німецьку ініціативу створення Спільної зовнішньої політики і політики безпеки (далі – СЗППБ) ЄС, що стала “другою опорою” Європейських Співтовариств. Однак, якщо з вимогами погодженням зовнішніх політик держав-членів ЄС британці могли змиритися, то їх трактування найбільш контраверсійного сегмента СЗППБ – СПБО як “європейського стовпа” НАТО розходилося з перспективним баченням прихильників атономії Євросоюзу у сфері безпеки. Лондону більше імпував міжурядовий характер співпраці в рамках НАТО і ЗЄС, якому передали символічні гуманітарно-поліцейські функції, ніж невпинний поступ наднаціональної інституціоналізації ЄС.

Спостерігалася поступова еволюція принципової позиції Британії щодо військово-політичного виміру ЄС від категоричної антиєвропейської риторики і радикального атлантизму до активізації участі в європейській політичній інтеграції через намагання посісти провідні позиції і таким чином вплинути на динаміку та змістове наповнення об’єднавчих процесів. Такій еволюції сприяли як прагнення посилити вплив держави на загальноєвропейські процеси урядів Дж. Мейджора та особливо Т. Блера в умовах відмови від входження до “зони євро”, так і поступова переорієнтація зовнішньополітичних пріоритетів США з європейської зони зосередження на стратегічні зони впливу в інших регіонах світу, що, зокрема, проявилось у скороченні американського контингенту на території Європи. При цьому за умов військово-політичної обмеженості Німеччини і традиційного дистанціювання Франції від військових структур НАТО саме Велика Британія отримала реальні можливості проявити лідерство у сфері СЗППБ.

Прогрес військово-політичної інтеграції відбувся завдяки підписанню франко-британської декларації в Сен-Мало 3-4 грудня 1998 р., що дала старт процесу створення автономних європейських збройних формувань. Хоча британський уряд погодився на передачу повноважень ЗЄС (т. зв. “Петерсберзькі завдання”) майбутнім Силам швидкого реагування ЄС, це не означало зміни ключового принципу новітньої зовнішньої політики Великої Британії – збереження атлантичної солідарності на основі американо-

британських “особливих відносин”. У принципових питаннях Лондон завжди виступав на боці Вашингтона. Наприклад, завдяки позиції уряду Т. Блера заветовано ініціативу Парижа про формування європейської армії при підготовці Договору Ніцци у 2001 році. Як зазначає Ал. Громико, “ніколи до Блера британські прем’єри, чи то лейбористи чи консерватори, так послідовно не слідували у фарватері військових пригод Вашингтона” [9].

Лондон намагався зберегти роль медіатора між Європою і США, що могло додати йому політичної ваги у процесах євроінтеграції. Британські ініціативи щодо розвитку європейських структур безпеки в цілому йшли в унісон з американським баченням цілісності взаємодії безпекових структур Заходу та були покладені в основу співпраці між ЄС і НАТО на основі принципу “розподілу ролей”, закріпленого в домовленостях “Берлін-плюс” 2003 року. Позбавлений стратегічних засобів прямого військового впливу, ЄС в рамках СПБО законсервовано як допоміжну для НАТО організацію з аморфними і обмеженими функціями попередження конфліктів, поліцейського регулювання на постконфліктних територіях і гуманітарної допомоги. Тому можемо стверджувати, що за період першого уряду Т. Блера (1997 – 2001 рр.) американський і європейський вектори зовнішньої політики Британії чи не вперше наблизилися до точки рівноваги. Однак політика наступних урядів засвідчила, що поглиблення участі країни в інтеграційних процесах мало значною мірою декларативний характер. “Третій шлях” у зовнішній політиці і стратегія “єднального моста” між США і ЄС за змістом стали модерною вівіскою для традиційного прагнення британських урядів втілити ідею глобальної ролі країни через вихід на провідні позиції в євроінтеграційних процесах за допомогою “особливих відносин” з США.

Міжнародне військове втручання в Афганістан та Ірак у 2002 – 2003 рр. під проводом США за своїми стратегічними наслідками ознаменувало початок нового періоду в історії міжнародних відносин – періоду поліполярного світоустрою. Терористичні акти 11 вересня 2001 року, посилення антиамериканських настроїв в світі, зростання економічного і

політичного впливу Росії і Китаю на глобальному рівні, початок процесів всесвітньої економічної рецесії, які виявили слабкі місця насамперед в американській економіці, означали серйозні зміни в структурі світового розподілу влади [10]. В сучасних умовах міжнародної політики Європі вже не доводиться абсолютно покладатися на військову допомогу США, що засвідчила військова кампанія в Лівії 2011 року. Тому спостерігається об'єктивне зменшення ролі американо-британських стратегічних відносин для США, які в умовах посилення британського ізоляціонізму і відсторонення від вирішення проблем ЄС, активно демонстрованих урядом Д. Кемерона, вже давно насправді не вважають їх такими "особливими".

Історичні умови розвитку середовища європейської безпеки з часу створення ЄС зазнали відчутних змін, що ставлять перед Об'єднаною Європою якісно нові завдання і вимоги. Однак, політично стабільна, але неконсолідована Європа все ще страждає від жорсткої внутрішньої конкуренції провідних учасників євроінтеграції і відповідних груп впливу, кожна з яких має свої міжнародні інтереси. Чинний Лісабонський договір ЄС 2007 р., що став черговим компромісом між позиціями євроскептиків (атлантистів), очолюваних Великою Британією, і єврооптимістів (ФРН, Франція та інші) не сприяє кардинальному посиленню СЗППБ, а військово-політична інтеграція фактично залишається на рівні міждержавного співробітництва з обмеженими ресурсами і невизначеним майбутнім.

Значною проблемою, яка вносить суперечності в американо-британські союзницькі відносини є жорстка антиєвропейська політика Д. Кемерона і правлячої Консервативної партії Великої Британії, що не відповідає американським інтересам. В умовах небажання і неспроможності більшості країн ЄС вносити дієвий вклад у розвиток військово-політичної регіональної співпраці, перспективи розвитку ЄС у сфері безпеки є найбільш залежними від політичної волі Великої Британії проявити лідерство у європейських справах, яка разом з Францією забезпечує 50 % фінансування СПБО. Згідно даних Європейського оборонного агентства Велика Британія залишається

лідером з витрат на розвиток європейської оборони (2,5% ВВП) [11, с.4]. Без участі британських спеціалістів не обходиться практично жодна гуманітарна місія чи миротворча операція Євросоюзу. Визнана висока компетенція британських фахівців. Однак, незважаючи на вагомий лідерський потенціал Великої Британії у сфері СЗППБ ЄС, з часу приходу до влади консерваторів на чолі з Д. Кемероном позиції країни є особливо суперечливими і непевними.

Наявний функціональний парадокс. Британський уряд залишається активним учасником процесу формування спільної позиції ЄС на міжнародній арені і традиційно часто виступає від імені Євросоюзу з різних питань світової та регіональної політики, але однією з сфер доцільного скорочення витрат ЄС на наступний бюджетний цикл 2014-2020 рр. вважає саме СЗППБ, насамперед СПБО [12]. Зокрема, Лондон поставив питання про доцільність фінансування Європейського оборонного агентства і вчергове наклав вето на створення постійного європейського Оперативного штабу управління операціями ЄС. Ці факти та проблема скорочення військового бюджету Великої Британії вчергове відтермінують питання можливого лідерства країни у військово-політичних інтеграційних процесах Євросоюзу.

Намагання відгородитися від вирішення загальноєвропейських проблем в умовах кризи, вимоги привілейованого статусу для країни всупереч підписаним попередніми урядами базовим договорам ЄС і тактика шантажу у відносинах з Брюсселем ставить країну на шлях конфлікту з європейськими партнерами, наслідком чого є значна втрата довіри до Великої Британії і керівника її уряду на міжнародній арені. Послаблення позицій і непрогнозованість подальшої участі Великої Британії в європейській політиці веде до зниження привабливості і надійності країни в очах американського політикуму, які так ревно намагалися зберігати усі попередні уряди. Керівництво США висловлює занепокоєння і чинить дипломатичний тиск на британський уряд у зв'язку з загостренням відносин Великої Британії з ЄС і наполягає на відмові від планів референдуму щодо виходу країни з

об'єднання, які вчергове актуалізувалися після перемоги консерваторів на чергових загальних виборах 7 травня 2015 року.

У відповідь на розроблені Єврокомісією пропозиції щодо розвитку СПБО, затверджені на саміті Європейської Ради 20 грудня 2013 року, Д. Кемерон однозначно заявив, що Лондон виступає за міждержавний характер прийняття рішень, заблокує будь-які ініціативи щодо створення європейської армії і військових ресурсів ЄС, назвавши їх “фантазіями” [13]. Фактично він дав зрозуміти, що розраховувати на активну позицію Великої Британії у питаннях розвитку європейських структур безпеки та оборони не доводиться.

Отже, історична дихотомія у зовнішній політиці Великої Британії змушувала всі її уряди з другої половини ХХ ст. менш чи більш успішно балансувати між її європейським та атлантичним (американським) напрямками. Проблема пріоритетності двох головних векторів міжнародної взаємодії країни може бути вирішена не стільки в площині перспективи вибору між ними, що є нереальним, недоцільним і згубним для Британії, скільки у зміні акцентів на користь зосередження її політичних, економічних і військових зусиль в Європі. Стратегічні інтереси США все більше зміщуються за межі Європи, що посилює залежність Великої Британії від європейського центру міжнародного впливу. Однак зовнішня політика уряду Д. Кемерона доводить протилежне – нездатність чи небажання Великої Британії взяти на себе відповідальність за розвиток регіональної інтеграції в умовах кризи на догоду переважно вузькополітичним короткостроковим інтересам. Вочевидь такі тенденції зберезуться на середньострокову перспективу у зв'язку з продовженням мандату консерваторів при владі.

Сучасні реалії міжнародних відносин, а саме – посилення елементів блоково-цивілізаційного протистояння у зв'язку з російсько-українським конфліктом, на наш погляд, консервують слабкість європейських військово-політичних можливостей на невизначену перспективу і повертають Європу, а з нею і Велику Британію до традиційних механізмів гарантування регіональної безпеки часів “холодної війни” у вигляді структур

Північноатлантичного Альянсу з лідерством США. Європейський Союз не зміг сформувавши військові можливості для гарантування і оборони своїх міжнародних інтересів, віддавши перевагу традиційним гарантіям безпеки. Така ситуація загалом вигідна Великій Британії з огляду на її усталені зовнішньополітичні пріоритети. Водночас, незважаючи на глобальне позиціонування і статус першого союзника США, Велика Британія не має реальних альтернатив збереженню місця повноправного члена Європейського Союзу і максимальної інтеграції в його структури, адже сучасні міжнародні реалії вчергове доводять, що альтернативи посиленню європейських зовнішньополітичних та військово-політичних можливостей немає.

Список використаних джерел та літератури

1. Biscop S. The UK and European defence: leading or leaving / S. Biscop // *International Affairs*. – Oxford : The Royal Institute of International Affairs, 2012. – № 88:6. – P. 1297–1313.
2. Cyr A. Britain, Europe and the United States: change and continuity / I. Arthur Cyr // *International Affairs*. – Oxford : The Royal Institute of International Affairs, 2012. – № 88:6. – P. 1315–1330.
3. *Европеизм и атлантизм в политике стран Европейского союза* / отв. ред. – Н.К. Арбатова. – М. : ИМЭМО РАН, 2009. – 118 с.
4. *Дилеммы Британии: поиск путей развития: монография* / под ред. Ал.А. Громько (отв. ред.), Е.В. Ананьевой. – М. : Весь Мир, 2014. – 480 с.
5. Яковенко Н.Л. Велика Британія в міжнародних організаціях: навчальний посібник / Н.Л. Яковенко. – К. : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2011. – 400 с.
6. Кандуба Т.Ю. Атлантизм в зовнішній політиці урядів Тоні Блера: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец 07.00.02 “Всесвітня історія” / Т.Ю. Кандуба. – Донецьк, 2010. – 20 с.

7. Віднянський С.В. Об'єднана Європа: від мрії до реальності. Історичні нариси про батьків-засновників Європейського Союзу / С.В. Віднянський, А.Ю. Мартинов; [2-ге вид., доп. і перероб.]. – К. : Вид. дім “Києво-Могилянська Академія”, 2011. – 395 с.
8. Великобританія: епоха реформ / под ред. А. А. Громько. – М. : Весь Мир, 2007. – 536 с.
9. Громько А. А. Англія перед вибором [Електронний ресурс] / А. А. Громько // Независимая газета, Дипкурьер. – 2003. – Режим доступу: http://www.ieras.ru/gromyko_ar7.htm
10. Бжезінський З. Стратегічне бачення: Америка і криза глобальної влади / З. Бжезінський; [пер. з англ. Г. Лелів]. – Львів : Літопис, 2012. – 168 с.
11. Guzelyte S. National Defence Data 2012 of the EDA participating Member States / S. Guzelyte. – Brussels, 2014. – 32 p.
12. Toward a More Secure Europe: A New Focus on Defence [Електронний ресурс] / Н. Grozdanova, А.-М. Barcikowska. – 2012. – Режим доступу: <http://www.e-ir.info/2012/04/02/towards-a-more-secure-europe-a-new-focus-on-defence/>
13. European Council December 2013: David Cameron's press conference [Електронний ресурс]. – Brussels, 2013. – Режим доступу: <https://www.gov.uk/government/speeches/european-council-december-2013-david-camerons-press-conference>

**УЧАСТИЕ ВЕЛИКОБРИТАНИИ В ЕВРОПЕЙСКОЙ
ПОЛИТИЧЕСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ:
МЕЖДУ АТЛАНТИЗМОМ И ЕВРОПЕИЗМОМ**

В статье проанализированы особенности участия Великобритании в европейской политической интеграции в контексте дихотомии основных направлений ее внешней политики – атлантического и европейского. Рассмотрены истоки формирования политики страны относительно политической и военно-политической европейской интеграции. Особое

внимание уделено проблеме трансформаций европейской политики правительств Великобритании в контексте формирования Общей внешней политики и политики безопасности и Общей политики безопасности и обороны Европейского Союза в период 1990 – 2015 годов.

***Ключевые слова:** Великобритания, европейская интеграция, ОВППБ ЕС, ОПБО ЕС, НАТО, США, “особенные отношения”.*

PARTICIPATION OF GREAT BRITAIN IN EUROPEAN POLITICAL INTEGRATION: BETWEEN ATLANTICISM AND EUROPEANISM

In the article the features of participation Great Britain in European political integration in the context of dichotomy basic directions of foreign policy – Atlantic and European are analysed. The sources of forming countrie’s policy in relation to political and military European integration are considered. The special attention is spared to the problem of transformations the European policy of Great Britain’s governments in the context of forming the Common Foreign and Security policy and Common Security and Defence Policy of European Union in a period 1990 – 2015.

***Keywords:** Great Britain, European integration, CFSP of EU, CSDP of EU, NATO, The USA, “Special relations”.*